

HOTĂRÂREA CURȚII (Camera a doua)

22 decembrie 2010*

În cauza C-279/09,

având ca obiect o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare formulată în temeiul articolului 234 CE de Kammergericht (Germania), prin decizia din 30 iunie 2009, primită de Curte la 22 iulie 2009, în procedura

DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH

împotriva

Bundesrepublik Deutschland,

CURTEA (Camera a doua),

compusă din domnul J.N. Cunha Rodrigues, președinte de cameră, domnii A. Rosas (raportor), U. Löhmus, A. Ó Caoimh și doamna P. Lindh judecători,

* Limba de procedură: germana.

avocat general: domnul P. Mengozzi,
grefier: domnul B. Fülöp, administrator,

având în vedere procedura scrisă și în urma ședinței din 3 iunie 2010,

luând în considerare observațiile prezentate:

- pentru DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH, de L. Schwarz, Rechtsanwältin;
- pentru guvernul german, de domnul M. Lumma și de doamna J. Kemper, în calitate de agenți;
- pentru guvernul danez, de doamna V. Pasternak Jørgensen și de domnul R. Holdgaard, în calitate de agenți;
- pentru guvernul francez, de domni G. de Bergues și S. Menez precum și de doamna B. Beaupère-Manokha, în calitate de agenți;
- pentru guvernul italian, de doamna G. Palmieri, în calitate de agent, asistată de domnul G. Aiello, avvocato dello Stato;
- pentru guvernul polonez, de domnul M. Dowgielewicz, în calitate de agent;

— pentru Comisia Europeană, de domnii J.-P. Keppenne și F. Hoffmeister, în calitate de agenți;

— pentru Autoritatea AELS de Supraveghere, de doamnele F. Simonetti, I. Hauger și L. Armati, în calitate de agenți,

după ascultarea concluziilor avocatului general în ședința din 2 septembrie 2010,

pronunță prezenta

Hotărâre

- 1 Cererea de pronunțare a unei hotărâri preliminare privește interpretarea principiului efectivității, astfel cum a fost consacrat în jurisprudența Curții de Justiție a Uniunii Europene, pentru a se stabili dacă acest principiu impune acordarea asistenței judiciare unor persoane juridice.

- 2 Această cerere a fost formulată în cadrul unui litigiu între DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH (denumită în continuare „DEB”), pe de o parte, și Bundesrepublik Deutschland, pe de altă parte, cu privire la o cerere de asistență judiciară formulată de această societate în fața instanțelor germane.

Cadrul juridic

Dreptul Uniunii

- 3 Considerentele (5) și (11) ale Directivei 2003/8/CE a Consiliului din 27 ianuarie 2003 de îmbunătățire a accesului la justiție în litigiile transfrontaliere prin stabilirea unor norme minime comune privind asistența judiciară acordată în astfel de litigii (JO L 26, p. 41, Ediție specială, 19/vol. 6, p. 41, și rectificare în JO L 32, p. 15) sunt redactate după cum urmează:

„(5) Prezenta directivă vizează să promoveze acordarea asistenței judiciare în liti-giile transfrontaliere oricărei persoane care nu dispune de resurse suficiente, atunci când această asistență este necesară pentru a asigura accesul efectiv la justiție. Accesul la justiție este un drept general recunoscut care este, de ase-menea, reafirmat la articolul 47 din Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene [denumită în continuare «carta»].

[...]

- (11) Asistența judiciară trebuie să acopere consilierea precontencioasă în vederea ajungerii la un acord înainte de inițierea unei proceduri judiciare, asistența ju-diciară în vederea sesizării unei instanțe și reprezentarea în justiție, precum și plata cheltuielilor de judecată sau exonerarea de la plata acestora.”

- 4 Domeniul personal de aplicare a dreptului la asistență judiciară este definit la articolul 3 alineatul (1) din Directiva 2003/8 după cum urmează:

„Persoanele fizice implicate într-un litigiu reglementat de prezenta directivă au dreptul să beneficieze de asistență judiciară corespunzătoare, astfel încât să li se garanteze accesul efectiv la justiție, în conformitate cu condițiile stabilite de prezenta directivă.”

- 5 Articolul 6 alineatul (3) din directiva menționată precizează:

„Atunci când iau o hotărâre privind temeinicia unei cereri și fără a aduce atingere articolului 5, statele membre țin cont de importanța respectivei cauze pentru solicitant, dar pot lua în considerare și natura cauzei în cazul în care solicitantul pretinde daune interese pentru atingere adusă reputației sale, în condițiile în care acesta nu a suferit niciun prejudiciu material sau financiar, sau în cazul în care este vorba de o revendicare ce decurge direct din activitățile comerciale ale solicitantului sau din activitățile acestuia în calitate de lucrător care desfășoară o activitate independentă.”

- 6 Articolul 94 alineatele (2) și (3) din Regulamentul de procedură al Tribunalului Uniunii Europene din 2 mai 1991 (versiune consolidată publicată în JO 2010, C 177, p. 37) este redactat după cum urmează:

„(2) Orice persoană fizică are dreptul să beneficieze de asistență judiciară în cazul în care, din cauza stării sale materiale, este în imposibilitate totală sau parțială de a face față cheltuielilor prevăzute de alineatul (1).

Starea materială se evaluează ținând seama de elemente obiective precum veniturile, patrimoniul deținut și situația familială.

(3) Cererea de acordare a asistenței judiciare se respinge în cazul în care acțiunea în legătură cu care se solicită asistența judiciară pare în mod vădit inadmisibilă sau în mod vădit nefondată.”

- 7 Articolul 95 alineatele (2) și (3) din Regulamentul de procedură al Tribunalului Funcției Publice a Uniunii Europene din 25 iulie 2007 (versiune consolidată publicată în JO 2010, C 177, p. 71) este redactat în termeni identici cu cei ai articolului 94 alineatele (2) și (3) din Regulamentul de procedură al Tribunalului.

Dreptul național

- 8 Articolul 12 alineatul 1 din Legea privind cheltuielile de judecată (Gerichtskostengesetz), care definește principiul avansului din cheltuielile de judecată aplicabil tuturor solicitanților în litigiile civile, este redactat după cum urmează:

„În litigiile civile, cererea introductivă nu este notificată decât după plata taxei generale de procedură. În cazul extinderii cererii, niciun act judiciar nu este îndeplinit înainte de plata taxei generale de procedură, această regulă se aplică de asemenea în cadrul căii de atac.”

- 9 Articolul 78 alineatul 1 din Codul de procedură civilă (Zivilprozessordnung, denumit în continuare „ZPO”) prevede:

„În fața Landgerichte și a Oberlandesgerichte, părțile trebuie să fie reprezentate de un avocat. [...]”

- 10 Potrivit articolului 114 din ZPO:

„Partea care, ca urmare a situației sale personale și financiare, nu poate plăti cheltuielile ocazionate de proces sau le poate plăti numai în parte sau în mai multe rate, obține la cerere asistență judiciară dacă acțiunea sau apărarea în justiție preconizată oferă șanse suficiente de succes și nu pare a fi abuzivă [...]”

- 11 Articolul 116 din ZPO prevede:

„Obține asistență judiciară la cerere

1. [...]

2. persoana juridică sau asociația care are capacitate procesuală, creată și având sediul [...] în Germania, atunci când nici aceasta, nici persoanele care au o contribuție economică la obiectul litigiului nu pot acoperi cheltuielile și ar fi contrar intereselor generale să renunțe la acțiunea sau la apărarea în justiție. [...]”

12 Articolul 122 alineatul 1 din ZPO prevede:

„Acordarea asistenței judiciare are ca efect faptul că

1. organul de percepere al statului federal sau al landului poate solicita părții în cauză plata

a) cheltuielilor de judecată sau de executare ajunse la scadență sau care urmează să ajungă la scadență;

b) creanțelor avocaților desemnați, ce i-au fost transferate,

numai potrivit dispozițiilor adoptate de instanță;

2. partea este dispensată de obligația de a furniza o garanție pentru cheltuielile de procedură;

3. avocații desemnați nu pot pretinde onorarii părții în cauză.

[...]”

- 13 Articolul 123 din ZPO este redactat după cum urmează:

„Acordarea asistenței judiciare nu are niciun efect asupra obligației de rambursare a cheltuielilor de judecată suportate de partea adversă.”

Acțiunea principală și întrebarea preliminară

- 14 DEB solicită asistență judiciară pentru a formula o acțiune în răspundere împotriva Bundesrepublik Deutschland în temeiul dreptului Uniunii.
- 15 DEB urmărește să obțină despăgubiri pentru întârzierea care a afectat punerea în aplicare de către statul membru menționat a Directivei 98/30/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 22 iunie 1998 privind normele comune pentru piața internă în sectorul gazelor naturale (JO L 204, p. 1) și a Directivei 2003/55/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 26 iunie 2003 privind normele comune pentru piața internă în sectorul gazelor naturale și de abrogare a Directivei 98/30 (JO L 176, p. 57, Ediție specială, 12/vol. 2, p. 80), care ar fi trebuit să permită accesul fără discriminare la rețelele naționale de gaz. Din cauza acestei întârzieri a punerii în aplicare, reclamanta din acțiunea principală nu ar fi putut obține din partea exploataților germani accesul la rețelele lor de gaz, ceea ce ar fi determinat-o să piardă un beneficiu de aproximativ 3,7 miliarde de euro rezultați din contracte de livrare a gazelor încheiate cu furnizori.
- 16 În lipsa unor încasări și a unui patrimoniu, DEB, care nu are în prezent nici salariați, nici creditori, nu poate să plătească avansul din cheltuieli impus la articolul 12 alineatul 1 din Legea privind cheltuielile de judecată, în cuantum de 274368 de euro.

- 17 DEB nu dispune nici de mijloace pentru a fi reprezentat prin avocat, a cărui asistență este obligatorie în acțiunea principală.
- 18 Landgericht Berlin a refuzat să acorde asistență judiciară pentru motivul că nu erau îndeplinite condițiile prevăzute la articolul 116 punctul 2 din ZPO.
- 19 Kammergericht, sesizat în apel, apreciază de asemenea că nu sunt îndeplinite condițiile prevăzute la articolul 116 punctul 2 din ZPO.
- 20 Referindu-se la jurisprudența Bundesgerichtshof referitoare la această dispoziție, Kammergericht consideră că, în speță, renunțarea la acțiunea în justiție nu este contrară unor interese generale. Această apreciere ar fi diferită numai dacă decizia ar afecta părți importante ale populației sau ale vieții economice ori ar putea să aibă consecințe sociale (a se vedea ordonanța pronunțată de Bundesgerichtshof la 20 decembrie 1989, VIII ZR 139/89). Renunțarea la acțiunea în justiție ar putea să fie contrară unor interese generale în cazul în care aceasta ar împiedica o persoană juridică să continue să îndeplinească o misiune de interes general sau în cazul în care existența acestei persoane juridice depinde de calea de atac pe care urmărește să o introducă, iar locurile de muncă sunt în pericol sau un număr mare de creditori riscă să suporte un prejudiciu. Această situație nu se regăsește în speță întrucât solicitanta din acțiunea principală nu are în prezent nici salariați, nici creditori.
- 21 Desigur, noțiunea juridică „interese generale” ar permite să se ia în considerare toate interesele generale posibile în favoarea persoanei juridice (a se vedea ordonanța pronunțată de Bundesgerichtshof la 24 octombrie 1990, VIII ZR 87/90). Cu toate acestea, de regulă, nu este suficient să se adopte o decizie corectă pentru ca aceasta să corespundă interesului general. Nu este suficient nici ca, pentru a soluționa litigiul, să fie necesar să se răspundă eventual la întrebări de drept de interes general (a se vedea ordonanța pronunțată de Bundesgerichtshof la 20 decembrie 1989, citată anterior).

În astfel de cazuri, precum în speță, exceptând faptul că nu se pronunță o hotărâre, lipsește un inconvenient efectiv care să afecteze colectivitatea. DEB recunoaște ea însăși că o hotărâre prin care Bundesrepublik Deutschland ar cădea în pretenții nu poate să provoace în mod direct deschiderea pieței energiei electrice pe care a invocat-o pentru a justifica susținerea potrivit căreia acțiunea sa intră în domeniul de aplicare al unui interes general în sensul articolului 116 punctul 2 din ZPO.

- 22 Interpretarea dispoziției naționale menționate, prin luarea în considerare a intenției legiuitorului german, nu permite o extindere și o aplicare a acesteia în orice scop, chiar și indirect. Jurisprudența a considerat întotdeauna, prin invocarea lucrărilor pregătitoare ale ZPO, că este necesar ca, printr-o renunțare la acțiunea în justiție, să fie afectată o categorie importantă de persoane, în afară de persoanele care au un interes economic în litigiu.
- 23 Articolul 116 punctul 2 din ZPO este de asemenea conform cu Constituția (Grundgesetz). Mai precis, faptul că respectivele condiții impuse persoanelor juridice pentru acordarea asistenței judiciare sunt mai stricte decât cele impuse persoanelor fizice nu este criticabil în raport cu dreptul constituțional.
- 24 Bundesverfassungsgericht (Curtea Constituțională federală) a constatat acest aspect în mai multe rânduri. Acordarea asistenței judiciare constituie în fond o măsură de ajutor social care derivă din principiul statului social și care este necesară pentru respectarea demnității umane, ceea ce nu are legătură cu persoanele juridice. Acestea din urmă sunt creații artificiale, sub o formă juridică autorizată de ordinea juridică a unui stat, într-un scop practic. Această formă juridică oferă avantaje economice asociațiilor, în special limitarea întinderii răspunderii la patrimoniul social. Astfel, persoana juridică trebuie să aibă un patrimoniu suficient. Acesta din urmă reprezintă o condiție a constituirii persoanei juridice și este necesar pentru existența sa ulterioară. De aceea, în principiu, persoana juridică își justifică rațiunea de a exista în raport cu ordinea juridică numai dacă este în măsură să își urmărească scopul și să își

îndeplinească misiunea prin propriile mijloace. În consecință, articolul 116 punctul 2 din ZPO ține seama de situația specială a persoanelor juridice (a se vedea ordonanța pronunțată de Bundesverfassungsgericht la 3 iulie 1973, 1 BvR 153/69).

- 25 Kammergericht are totuși îndoieli cu privire la aspectul dacă refuzul de a acorda asistența judiciară societății DEB pentru a introduce o acțiune în răspunderea statului în temeiul dreptului Uniunii ar putea să fie contrar principiilor acestui drept, în special principiului efectivității. Astfel, un asemenea refuz ar interzice pur și simplu reclamantei din acțiunea principală să exercite o acțiune în răspundere împotriva statului în temeiul acestui drept. Prin urmare, reclamantei i-ar fi practic imposibil sau cel puțin excesiv de dificil să obțină despăgubiri. În favoarea acestei interpretări pledează de asemenea faptul că, potrivit Curții, răspunderea statului în temeiul dreptului Uniunii derivă din cerința deplinei eficacități a normelor acestuia, tocmai pentru a proteja drepturile persoanelor (a se vedea Hotărârea din 19 noiembrie 1991, Francovich și alții, C-6/90 și C-9/90, Rec., p. I-5357).
- 26 Având în vedere aceste elemente, Kammergericht a hotărât să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții următoarea întrebare preliminară:

„Având în vedere că dispozițiile naționale privind condițiile juridice ale despăgubirii și procedura având ca obiect o acțiune în răspunderea statului în temeiul dreptului [Uniunii] nu trebuie să facă practic imposibilă sau excesiv de dificilă obținerea unei despăgubiri în temeiul principiilor acestei răspunderi, este problematic faptul că o reglementare națională supune exercitarea acțiunii în justiție condiției plății unui avans din cheltuieli și prevede neacordarea asistenței judiciare unei persoane juridice care nu este în măsură să suporte acest avans?”

Cu privire la întrebarea preliminară

- 27 Prin intermediul întrebării formulate, instanța de trimitere solicită să se stabilească dacă dreptul Uniunii, mai precis principiul efectivității, trebuie să fie interpretat în sensul că, în contextul unei acțiuni în răspunderea statului introduse în temeiul acestui drept, principiul menționat se opune posibilității ca o reglementare națională să condiționeze exercitarea acțiunii în justiție de plata unui avans din cheltuieli și să prevadă că asistența judiciară nu poate să fie acordată unei persoane juridice, deși aceasta din urmă nu este în măsură să suporte acest avans.
- 28 Astfel cum rezultă dintr-o jurisprudență consacrată referitoare la principiul efectivității, modalitățile procedurale aplicabile acțiunilor destinate să asigure protecția drepturilor conferite justițiabililor de dreptul Uniunii nu trebuie să facă practic imposibilă sau excesiv de dificilă exercitarea drepturilor conferite de ordinea juridică a Uniunii (a se vedea în special Hotărârea din 16 decembrie 1976, *Rewe-Zentralfinanz și Rewe-Zentral*, 33/76, Rec., p. 1989, punctul 5, Hotărârea din 13 martie 2007, *Unibet*, C-432/05, Rec., p. I-2271, punctul 43, și Hotărârea din 15 aprilie 2008, *Impact*, C-268/06, Rec., p. I-2483, punctul 46). Instanța solicită, în esență, să se stabilească dacă faptul că o persoană juridică nu poate să beneficieze de asistență judiciară face practic imposibilă exercitarea drepturilor sale în sensul că această persoană juridică nu ar fi în măsură să aibă acces la o instanță judecătorească întrucât îi este imposibil să avanseze cheltuielile de judecată și să obțină asistența unui avocat.
- 29 Întrebarea adresată privește astfel dreptul unei persoane juridice la un acces efectiv la justiție și, așadar, în contextul dreptului Uniunii, principiul protecției jurisdicționale efective. Acest principiu constituie un principiu general al dreptului Uniunii care decurge din tradițiile constituționale comune statelor membre și care a fost consacrat la articolele 6 și 13 din Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, semnată la Roma la 4 noiembrie 1950 (denumită în continuare „CEDO”) (Hotărârea din 15 mai 1986, *Johnston*, 222/84, Rec., p. 1651, punctele 18 și 19, Hotărârea din 15 octombrie 1987, *Heylens și alții*, 222/86, Rec., p. 4097, punctul 14, Hotărârea din 27 noiembrie 2001, *Comisia/Austria*, C-424/99,

Rec., p. I-9285, punctul 45, Hotărârea din 25 iulie 2002, Unión de Pequeños Agricultores/Consiliul, C-50/00 P, Rec., p. I-6677, punctul 39, Hotărârea din 19 iunie 2003, Eribrand, C-467/01, Rec., p. I-6471, punctul 61, și Hotărârea Unibet, citată anterior, punctul 37).

- 30 În ceea ce privește drepturile fundamentale, de la intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona, este necesar să se țină seama de cartă, care are „aceeași valoare juridică cu cea a tratatelor”, potrivit articolului 6 alineatul (1) primul paragraf TUE. Articolul 51 alineatul (1) din cartă menționată prevede astfel că dispozițiile cartei se adresează statelor membre în cazul în care acestea pun în aplicare dreptul Uniunii.
- 31 În această privință, articolul 47 primul paragraf din cartă prevede că orice persoană ale cărei drepturi și libertăți garantate de dreptul Uniunii sunt încălcate are dreptul la o cale de atac eficientă în fața unei instanțe judecătorești, în conformitate cu condițiile stabilite de articolul menționat. Potrivit celui de al doilea paragraf al aceluiași articol, orice persoană are dreptul la un proces echitabil, public și într-un termen rezonabil, în fața unei instanțe judecătorești independente și imparțiale, constituită în prealabil prin lege. Orice persoană are posibilitatea de a fi consiliată, apărută și reprezentată. În ceea ce privește al treilea paragraf al articolului menționat, acesta prevede în mod specific că asistența juridică gratuită se acordă celor care nu dispun de resurse suficiente, în măsura în care aceasta este necesară pentru a le asigura accesul efectiv la justiție.
- 32 Potrivit explicațiilor aferente acestui articol, care, în conformitate cu articolul 6 alineatul (1) al treilea paragraf TUE și cu articolul 52 alineatul (7) din cartă, trebuie luate în considerare în vederea interpretării acesteia, articolul 47 al doilea paragraf din cartă corespunde articolului 6 alineatul (1) din CEDO.
- 33 Având în vedere aceste elemente, se impune reformularea întrebării adresate în sensul că aceasta privește interpretarea principiului protecției jurisdicționale efective,

astfel cum a fost consacrat la articolul 47 din cartă, în scopul de a verifica dacă, în contextul unei acțiuni în răspunderea statului introduse în temeiul dreptului Uniunii, această dispoziție se opune posibilității ca o reglementare națională să condiționeze exercitarea acțiunii în justiție de plata unui avans din cheltuielile de judecată și să prevadă că asistența judiciară nu poate să fie acordată unei persoane juridice, deși aceasta din urmă nu este în măsură să suporte acest avans.

34 Din cuprinsul articolului 122 alineatul 1 din ZPO rezultă că asistența judiciară poate să acopere atât cheltuielile de judecată, cât și creanțele avocaților. Întrucât instanța națională nu a precizat dacă întrebarea adresată privește numai aspectul avansului din cheltuielile de judecată, este necesar să se examineze cele două aspecte.

35 În ceea ce privește cartă, articolul 52 alineatul (3) din aceasta precizează că, în măsura în care cartă conține drepturi ce corespund celor garantate prin CEDO, înțelesul și întinderea lor sunt aceleași ca și cele prevăzute de această convenție. Potrivit explicației aferente acestei dispoziții, înțelesul și întinderea drepturilor garantate sunt stabilite nu numai prin textul CEDO, ci și, în special, prin jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului. Articolul 52 alineatul (3) a doua teză din cartă prevede că prima teză a aceluiași alineat nu împiedică dreptul Uniunii să confere o protecție mai largă (a se vedea în acest sens Hotărârea din 5 octombrie 2010, *McB.*, C-400/10 PPU, Rep., p. I-8965, punctul 53).

36 În ceea ce privește mai precis articolul 47 alineatul (3) din cartă, ultimul paragraf al explicației referitoare la acest articol menționează Hotărârea *Airey* împotriva Irlandei din 9 octombrie 1979 (Curtea Europeană a Drepturilor Omului, seria A, nr. 32, p. 11), potrivit căreia asistența juridică gratuită trebuie să fie acordată în cazul în care lipsa unei astfel de asistențe ar determina ineficacitatea garanției unei căi de atac eficiente. Nu se precizează dacă o astfel de asistență trebuie să fie acordată unei persoane juridice, nici natura cheltuielilor acoperite prin aceasta.

- 37 Este necesar ca această dispoziție să fie interpretată în contextul său, în lumina celorlalte prevederi ale dreptului Uniunii, a dreptului statelor membre și a jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului.
- 38 După cum a arătat Comisia Comunităților Europene în observațiile sale scrise, termenul „persoană” utilizat în cuprinsul primelor două paragrafe ale articolului 47 din cartă poate să privească persoane fizice, dar, din punct de vedere strict lingvistic, nu exclude persoanele juridice.
- 39 Este necesar să se constate în această privință că, deși explicațiile referitoare la cartă nu cuprind precizări în legătură cu acest aspect, utilizarea termenului „Person”, în versiunea în limba germană a respectivului articol 47, în opoziție cu termenul „Mensch”, utilizat în numeroase alte dispoziții, de exemplu în articolele 1, 2, 3, 6, 29, 34 și 35 din cartă, poate să indice faptul că persoanele juridice nu sunt excluse din domeniul de aplicare al acestui articol 47.
- 40 Pe de altă parte, dreptul la o cale de atac eficientă în fața unei instanțe judecătorești, consacrat la articolul 47 din cartă, se află în cadrul titlului VI din aceasta, referitor la justiție, în care sunt consacrate alte principii procedurale care își găsesc aplicarea atât în privința persoanelor fizice, cât și în privința persoanelor juridice.
- 41 Faptul că dreptul de a beneficia de asistență juridică gratuită nu este înscris în titlul IV din cartă, referitor la solidaritate, arată că acest drept nu este conceput în principal ca un ajutor social, precum pare să fie considerat în dreptul german, acest element fiind invocat de guvernul german pentru a susține că asistența respectivă trebuie să fie rezervată persoanelor fizice.

- 42 De asemenea, integrarea dispoziției referitoare la acordarea asistenței juridice gratuite în articolul din cartă referitor la dreptul la o cale de atac eficientă indică faptul că necesitatea de a acorda această asistență trebuie să fie apreciată având ca punct de plecare dreptul persoanei înseși ale cărei drepturi și libertăți garantate de dreptul Uniunii au fost încălcate, și nu interesul general al societății, chiar dacă acesta poate să constituie unul dintre elementele de apreciere a necesității asistenței.
- 43 În ceea ce privește celelalte prevederi ale dreptului Uniunii invocate de părțile din acțiunea principală, precum și de statele membre care au prezentat observații și de Comisie, în special Directiva 2003/8, Regulamentele de procedură ale Tribunalului și Tribunalului Funcției Publice, acestea nu prevăd acordarea asistenței judiciare persoanelor juridice. Cu toate acestea, nu se poate deduce în acest mod o concluzie cu aplicare generală, atât timp cât reiese, pe de o parte, din domeniul de aplicare al directivei și, pe de altă parte, din competențele Tribunalului și ale Tribunalului Funcției Publice că aceste prevederi se referă la categorii specifice de litigii.
- 44 După cum a arătat avocatul general la punctele 76-80 din concluzii, examinarea dreptului statelor membre evidențiază lipsa unui principiu cu adevărat comun care să fie împărtășit de toate aceste state în domeniul acordării asistenței judiciare persoanelor juridice. În schimb, la punctul 80 din concluziile menționate, avocatul general a arătat de asemenea că, în practica statelor membre care admit acordarea asistenței judiciare persoanelor juridice, este destul de răspândită distincția dintre persoanele juridice cu scop lucrativ și cele cu scop nelucrativ.
- 45 Examinarea jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului arată că, în mai multe rânduri, această instanță a amintit faptul că dreptul de acces la o instanță judecătorească constituie un element inerent dreptului la un proces echitabil prevăzut la articolul 6 alineatul (1) din CEDO (a se vedea în special Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea *McVicar împotriva Regatului Unit* din 7 mai 2002, *Recueil des arrêts et décisions*, 2002-III, § 46). În această privință, este necesar ca unei părți să

i se ofere posibilitatea de a-și susține cauza în mod util în fata instanței judecătorești (Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Steel și Morris împotriva Regatului Unit din 15 februarie 2005, § 59). Cu toate acestea, dreptul de acces la instanțele judecătorești nu este absolut.

46 Pronunțându-se asupra aspectului asistenței judiciare sub forma asistenței unui avocat, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a apreciat că problema dacă acordarea asistenței judiciare este necesară pentru ca procedura să fie echitabilă trebuie să fie soluționată în raport cu faptele și cu împrejurările speciale ale fiecărei spețe și depinde în special de gravitatea mizei pentru reclamant, de complexitatea dreptului și a procedurii aplicabile, precum și de capacitatea reclamantului de a-și susține în mod efectiv cauza (Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Airey împotriva Irlandei, citată anterior, § 26, Hotărârea McVicar împotriva Regatului Unit, citată anterior, § 48 și 49, Hotărârea P., C. și S. împotriva Regatului Unit din 16 iulie 2002, *Recueil des arrêts et décisions* 2002-VI, § 91, precum și Hotărârea Steel și Morris împotriva Regatului Unit, citată anterior, § 61). Se poate să se țină totuși seama de situația financiară a părții sau de șansele sale de succes în cadrul procedurii (Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Steel și Morris împotriva Regatului Unit, citată anterior, § 62).

47 În ceea ce privește asistența judiciară sub forma unei scutiri de la plata cheltuielilor de procedură sau o *cautio iudicatum solvi* înainte de introducerea unei acțiuni în justiție, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a examinat de asemenea toate împrejurările în scopul de a verifica dacă limitările aplicate dreptului de acces la instanțele judecătorești nu au afectat însăși esența dreptului, dacă acestea aveau în vedere un scop legitim și dacă exista un raport rezonabil de proporționalitate între mijloacele utilizate și scopul urmărit (a se vedea în acest sens Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Tolstoy-Miloslavsky împotriva Regatului Unit din 13 iulie 1995, seria A, nr. 316-B, § 59-67, și Hotărârea Kreuz împotriva Poloniei din 19 iunie 2001, *Recueil des arrêts et décisions*, 2001-VI, § 54 și 55).

48 Reiese din aceste decizii că asistența judiciară poate să acopere atât asistența unui avocat, cât și scutirea de la plata cheltuielilor de procedură.

- 49 Pe de altă parte, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a apreciat că, deși se poate institui o procedură de selectare a cauzelor în scopul de a verifica dacă poate fi acordată asistența judiciară, această procedură nu trebuie să funcționeze în mod arbitrar (a se vedea în acest sens Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Del Sol împotriva Franței din 26 februarie 2002, § 26, Decizia Puscasu împotriva Germaniei din 29 septembrie 2009, p. 6, ultimul paragraf, Hotărârea Pedro Ramos împotriva Elveției din 14 octombrie 2010, § 49).
- 50 Curtea menționată a avut ocazia de a examina situația unei societăți comerciale care solicitase asistență judiciară, deși legislația franceză prevede această asistență numai pentru persoanele fizice și, cu titlu excepțional, pentru persoanele juridice cu scop nelucrative care au sediul în Franța și care nu dispun de resurse suficiente. Curtea menționată a considerat că diferența de tratament între societățile comerciale, pe de o parte, și persoanele fizice, precum și persoanele juridice cu scop nelucrative, pe de altă parte, se întemeiază pe o justificare obiectivă și rezonabilă, care ține de regimul fiscal al asistenței juridice, acesta prevăzând posibilitatea de a deduce totalitatea cheltuielilor judiciare din rezultatul fiscal impozabil și de a reporta un rezultat deficitar într-un exercițiu fiscal ulterior (Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Decizia VP Diffusion Sarl împotriva Franței din 26 august 2008, p. 4, 5 și 7).
- 51 De asemenea, în ceea ce privește o comunitate de utilizatori ai unor bunuri comunale rurale care au solicitat asistență judiciară pentru a se opune unei acțiuni în revendicare a proprietății unui teren, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a considerat că este necesar să se țină seama de faptul că fondurile aprobate de asociațiile și societățile private pentru apărarea lor juridică rezultă din fondurile acceptate, aprobate și plătite de membrii acestora și a subliniat că cererea era formulată pentru a interveni într-un litigiu civil având ca obiect proprietatea asupra unui teren, litigiu a cărui soluție nu i-ar afecta decât pe membrii comunităților în cauză (Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Decizia CMVMC O'Limo împotriva Spaniei din 24 noiembrie 2009, punctul 26). Curtea a concluzionat din aceasta că refuzul de a acorda asistență judiciară gratuită comunității reclamante nu afectase însăși esența dreptului de acces la o instanță judecătorească al acesteia din urmă.

- 52 Din examinarea jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului rezultă că acordarea asistenței juridice gratuite unor persoane juridice nu este în principiu exclusă, dar că trebuie să fie apreciată în raport cu normele aplicabile și cu situația societății în cauză.
- 53 Obiectul litigiului poate să fie luat în considerare, în special miza economică a acestuia.
- 54 În cadrul luării în considerare a capacității financiare a solicitantului, în cazul în care este vorba despre o persoană juridică, se poate ține seama în special de forma societății – societate de capitaluri sau de persoane, societate cu răspundere limitată sau nu –, de capacitatea financiară a acționarilor săi, de obiectul social al societății, de modalitățile de constituire a acesteia și, mai precis, de raportul dintre mijloacele care i-au fost afectate și activitatea avută în vedere.
- 55 În cadrul observațiilor sale, Autoritatea AELS de Supraveghere arată că, potrivit dreptului german, o societate nu va îndeplini niciodată condițiile de obținere a asistenței judiciare într-o situație în care nu a reușit să se implanteze în mod efectiv, cu angajați și alte infrastructuri. Or, această condiție ar putea să îi afecteze în mod special pe solicitanții unei astfel de asistențe care invocă drepturi conferite de dreptul Uniunii, mai precis libertatea de stabilire sau accesul la o anumită piață într-un stat membru.
- 56 Este necesar să se observe că un astfel de element trebuie cu siguranță să fie luat în considerare de instanțele naționale. Cu toate acestea, revine acestora din urmă sarcina de a căuta un just echilibru în scopul de a asigura accesul la instanțele judecătorești al solicitanților care invocă dreptul Uniunii, fără să îi favorizeze totuși pe aceștia în raport cu alți solicitanți. În această privință, instanța de trimitere și guvernul german au arătat că noțiunea juridică „interese generale” poate, potrivit jurisprudenței

Bundesgerichtshof, să ia în considerare toate interesele generale posibile în favoarea persoanei juridice.

- 57 Pe de altă parte, DEB a subliniat, cu ocazia ședinței, funcția dublă pe care o are Bundesrepublik Deutschland în acțiunea principală. Astfel, acest stat membru ar fi nu numai autorul prejudiciului suferit de reclamanta din acțiunea principală, ci și cel care trebuie să garanteze protecția jurisdicțională efectivă a acesteia din urmă.
- 58 Este necesar totuși să se arate că dreptul Uniunii nu se opune posibilității ca un stat membru să fie legiuitor, administrator și în același timp judecător, atât timp cât aceste funcții sunt exercitate cu respectarea principiului separării puterilor care caracterizează funcționarea unui stat de drept. Nu s-a susținut că situația ar fi diferită în statul membru în cauză în acțiunea principală.
- 59 Având în vedere toate aceste elemente, este necesar să se răspundă la întrebarea adresată că principiul protecției jurisdicționale efective, astfel cum este consacrat la articolul 47 din cartă, trebuie să fie interpretat în sensul că nu este exclus ca acesta să fie invocat de persoane juridice și că asistența acordată în temeiul acestui principiu poate să acopere, printre altele, scutirea de la plata avansului din cheltuielile de procedură și/sau asistența unui avocat.
- 60 În această privință, revine instanței naționale sarcina de a verifica dacă condițiile de acordare a asistenței judiciare constituie o limitare a dreptului de acces la instanțele judecătorești care aduce atingere înseși esenței acestui drept, dacă respectivele condiții au în vedere un scop legitim și dacă există un raport rezonabil de proporționalitate între mijloacele utilizate și scopul urmărit.

- 61 În cadrul acestei aprecieri, instanța națională poate să ia în considerare obiectul litigiului, șansele rezonabile de succes ale solicitantului, gravitatea mizei pentru acesta, complexitatea dreptului și a procedurii aplicabile, precum și capacitatea acestui solicitant de a-și susține în mod efectiv cauza. Pentru a aprecia proporționalitatea, instanța națională poate să țină seama și de cuantumul cheltuielilor de procedură care trebuie să fie avansate și de împrejurarea dacă acestea sunt sau nu sunt de natură să constituie eventual un obstacol insurmontabil pentru accesul la justiție.
- 62 În ceea ce privește mai precis persoanele juridice, instanța națională poate să țină seama de situația acestora. Astfel, instanța menționată poate să ia în considerare în special forma și scopul lucrativ sau nelucrativ al persoanei juridice în cauză, precum și capacitatea financiară a asociațiilor sau a acționarilor săi și posibilitatea acestora de a-și procura sumele necesare pentru introducerea acțiunii în justiție.

Cu privire la cheltuielile de judecată

- 63 Întrucât, în privința părților din acțiunea principală, procedura are caracterul unui incident survenit la instanța de trimitere, este de competența acesteia să se pronunțe cu privire la cheltuielile de judecată. Cheltuielile efectuate pentru a prezenta observații Curții, altele decât cele ale părților menționate, nu pot face obiectul unei rambursări.

Pentru aceste motive, Curtea (Camera a doua) declară:

Principiul protecției jurisdicționale efective, astfel cum este consacrat la articolul 47 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, trebuie să fie

interpretat în sensul că nu este exclus ca acesta să fie invocat de persoane juridice și că asistența acordată în temeiul acestui principiu poate să acopere, printre altele, scutirea de la plata avansului din cheltuielile de procedură și/sau asistența unui avocat.

Revine instanței naționale sarcina de a verifica dacă condițiile de acordare a asistenței judiciare constituie o limitare a dreptului de acces la instanțele judecătorești care aduce atingere înseși esenței acestui drept, dacă respectivele condiții au în vedere un scop legitim și dacă există un raport rezonabil de proporționalitate între mijloacele utilizate și scopul urmărit.

În cadrul acestei aprecieri, instanța națională poate să ia în considerare obiectul litigiului, șansele rezonabile de succes ale solicitantului, gravitatea mizei pentru acesta, complexitatea dreptului și a procedurii aplicabile, precum și capacitatea acestui solicitant de a-și susține în mod efectiv cauza. Pentru a aprecia proporționalitatea, instanța națională poate să țină seama și de cuantumul cheltuielilor de procedură care trebuie să fie avansate și de împrejurarea dacă acestea sunt sau nu sunt de natură să constituie eventual un obstacol insurmontabil pentru accesul la justiție.

În ceea ce privește mai precis persoanele juridice, instanța națională poate să țină seama de situația acestora. Astfel, instanța menționată poate să ia în considerare în special forma și scopul lucrativ sau nelucrativ al persoanei juridice în cauză, precum și capacitatea financiară a asociaților sau a acționarilor săi și posibilitatea acestora de a-și procura sumele necesare pentru introducerea acțiunii în justiție.

Semnături